

Physical literacy

verkenning naar het *wat, wie en hoe...*

december 2017

Colofon

Titel

Physical Literacy - verkenning naar het wat, wie en hoe ...

Auteur

Johan Steenbergen

Een opdracht uitgevoerd door Kennispraktijk (www.kennispraktijk.nl). Kennispraktijk adviseert bedrijven, overheden en instellingen die zich bezighouden met sport & bewegen, onderwijs en gezondheid.

© Maart 2017

Opdrachtgevers

Kenniscentrum Sport en Mulier Instituut

Met dank aan...

De geïnterviewden met wie op constructieve wijze de gesprekken zijn gevoerd.

Inhoud

Inleiding	5
1. Contouren van het begrip Physical Literacy	8
Inleiding	8
1.1 Filosofische grondslag van het begrip Physical Literacy	8
1.2 Omschrijvingen en achtergrond Physical Literacy	9
1.3 Kernelementen van Physical Literacy	11
1.4 Onderzoek en Physical Literacy vanuit internationaal perspectief	13
2. Physical Literacy in Nederland	16
Inleiding	16
2.1 Physical Literacy in Nederland	16
2.2 Interessant concept om hierop onderzoek te doen?	18
2.3 Welke onderzoeksvragen zijn dan interessant?	20
3. Mogelijke clustering op Physical Literacy - de belangrijkste scenario's	23
Inleiding	23
3.1 Belangrijke voorwaarden	23
3.2 Verschillende scenario's	25
4. Hoe nu verder? ...een mogelijke richting...	33
Literatuur	35
Bijlage 1: Geïnterviewden	39
Bijlage 2: Gespreksleidraad	41

1 Inleiding

In Nederland wordt op verschillende plekken - universiteiten, hogescholen, advies- en onderzoeksbureaus, kennisinstituten - kennis ontwikkeld en onderzoek gedaan op het terrein van sport en bewegen binnen verschillende settings. Soms vinden er samenwerkingen plaats, maar het beeld is toch (ook) nog steeds dat er, om tal van redenen, nog vrij onafhankelijk van elkaar wordt gewerkt.

Een deel van het Topteam Sport heeft als ambitie om tal van thema's te bundelen binnen een netwerk van clusters om uiteindelijk toe te werken naar een zogenoemd ecosysteem sportonderzoek. Dit ecosysteem betreft een flexibele (organische) organisatie die inspeelt op de synergetische samenwerking tussen de partners binnen het netwerk (b.v. op 'delen van kennis', 'bepalen van de onderzoeks-agenda', 'uitvoeren van onderzoek', 'verhoging impact van toepassingen' en 'valorisatie/implementatie').

Cluster bewegingsonderwijs

Binnen een dergelijk ecosysteem zouden verschillende clusters kunnen worden onderscheiden die bijeen worden gehouden door een gezamenlijk thema, gedeeld vraagstuk of ambitie. Eén zo'n cluster kan zich formeren rondom (onderzoek) bewegingsonderwijs en wel om uiteenlopende redenen:

- 1 Het effenen van het pad voor mogelijke subsidies/onderzoeksgelden, in de zin dat er op deze manier al een consortium is geformeerd.
- 2 Betere benutting van kennis voor praktijkvelden en andersom aanscherping van de vraagarticulatie vanuit 'de' praktijkvelden richting kennisontwikkelaars.
- 3 Stimuleren van co-creatie en samenwerking tussen verschillende stakeholders (binnen een cluster).
- 4 Mogelijkheid tot structurele inbedding van onderzoek op het terrein van *bewegingsonderwijs* (in welke vorm dan ook)

Mogelijke focus op het thema physical literacy

Door de jaren heen is tal van onderzoek verricht op het terrein van bewegingsonderwijs, met hierin vaak verschillende accenten van pedagogisch, didactisch, gezondheidkundige, bewegingswetenschappelijke

en/of gedragsmatige aard. Zowel binnen de Kennisagenda Sport (2016) als, logischerwijs, de Kennisagenda 'Goed Leren Bewegen' (2014) wordt benadrukt dat een leven lang bewegen niet kan zonder een goede 'kennisbasis'. Een kennisbasis die wordt gevormd vanuit verschillende disciplines en waarbij co-creatie tussen onderzoekers, kennisinstituten en professionals in sport en bewegen leidend is. Zo wordt bijvoorbeeld zowel op de Kennisagenda 'Goed Leren Bewegen' als op de Nationale Kennis- en Wetenschapsagenda Sport en bewegen het belang benadrukt van de (door)ontwikkeling van leerlingvolgsystemen in het bewegingsonderwijs en een leven lang bewegen.

Internationaal, en dan vooral in Australië, Canada en Groot Brittannië, is sinds zo'n twee decennia ingezet (zowel onderzoeksmatig als in de implementatie naar beweegprogramma's) op wat wordt genoemd 'Physical Literacy'.¹ De aanleiding om op dit thema in te zetten is, zo is uit de internationale literatuur op te maken, terug te voeren op drie ontwikkelingen. Allereerst blijkt uit tal van (internationaal) onderzoek dat kinderen steeds zwaarder worden en het aantal kinderen dat door overgewicht chronisch ziek wordt stijgt sterk. Hiermee samenhangend blijkt dat kinderen steeds minder bewegen en vaker sedentair gedrag vertonen. In de derde plaats is er de afgelopen jaren (sommigen stellen wel dat er al enkele jaren een kentering is) steeds minder plaats voor lichamelijke opvoeding (of bewegingsonderwijs) op scholen. Deze ontwikkelingen hangen natuurlijk sterk samen, maar wat men constateert is dat kinderen motorisch minder vaardig worden. De centrale vraag die door onderzoekers en sport- en beweegprofessionals steeds weer wordt gesteld is hoe het tij te keren en kinderen te motiveren, maar ook de omstandigheden te creëren om weer meer te bewegen. Dus, hoe 'krijgen' we kinderen meer 'Physical Literate'? De ideeën over Physical Literacy zouden een eerste focus kunnen zijn binnen een cluster 'onderzoek bewegingsonderwijs'.

Verkenning op Physical Literacy

De afgelopen maanden (december 2016/voorjaar 2017) is, in opdracht van Kenniscentrum Sport en het Mulier Instituut, een verkenning uitgevoerd op het thema Physical Literacy. Deze verkenning had als belangrijkste *doel* te kijken wat er op het terrein van Physical Literacy (of op onderdelen hiervan onder soms andere benamingen) gebeurt in Nederland en of het zinvol is om kennis te ontwikkelen en ontsluiten op dit thema en op welke wijze een clustering er uit zou kunnen zien. Het gaat hier dus zowel om het *wat* als het *hoe*.

¹ Zie voor een overzicht van wat binnen welke landen gebeurt binnen/op het thema 'Physical Literacy', The Aspen Institute (2015a).

Om dit doel dichterbij te brengen is als volgt te werk gegaan. Bij aanvang van de verkenning is deskresearch uitgevoerd. Deze search is gericht op het helder krijgen van het concept Physical Literacy. Wat wordt ermee bedoeld, wat zijn de claims en welke onderzoeksvragen worden gesteld, vormen de hoofdmoot van dit literatuuronderzoek van geringe omvang.² Aan de hand van het literatuuronderzoek is ook de gespreksleidraad opgesteld aan de hand waarvan de gesprekken met verschillende betrokkenen zijn gevoerd (zie bijlage 1 voor de lijst met geïnterviewden). In deze verkenning stonden de volgende vragen centraal:

- Wat houdt het concept Physical Literacy in?
- Wat gebeurt er op het gebied van Physical Literacy in Nederland?
- Welke mogelijkheden en wensen zijn er om op het thema Physical Literacy te clusteren/samen te werken? En zo ja, welke wijze van samenwerken/cluseren ligt dan voor de hand?
- Welke middelen (zowel financieel als *inkind*) zijn er in beginsel om deze specifieke clustering mogelijk te maken?

De vragen hebben dus een conceptueel accent (wat is Physical Literacy?) en een inrichtings-accent ('hoe organiseren we het (eventueel)?').

² Op deze plaats wil ik Ivo van Hilvoorde (lector 'Bewegen, School en Sport') bedanken. Hij heeft me op weg geholpen bij dit literatuuronderzoek door me te voorzien van de belangrijkste en meest recente artikelen op dit thema en de belangrijkste ontwikkelingen te schetsen op dit thema (zowel in ons gesprek als op verschillende momenten tijdens het opstellen van deze rapportage).

1 Contouren van het concept physical literacy

Inleiding

Wat bedoelen we met het concept *Physical Literacy*? In dit hoofdstuk wordt, op grond van een, niet uitputtende, literatuurstudie een beeld gegeven van dit begrip. Het gaat om een breed en rijk concept, waarbinnen verschillende, samenhangende onderdelen zijn te onderscheiden. We geven enkele definities en proberen ook de samenhang tussen de onderdelen wat te verduidelijken. Op deze manier ontstaat er een beeld van de ontstaansgeschiedenis, de filosofische wortels (kort) en de belangrijkste onderdelen (*Key elements*) van Physical Literacy. Het gaat hier uitdrukkelijk om enkele contouren, de hoeveelheid literatuur en discussies met betrekking tot de grondslagen, claims en toepassingen die vooral de laatste tien tot vijftien jaar zijn verschenen, maken het eenvoudigweg onmogelijk om alle nuances mee te nemen. Naast iets meer helderheid over het concept, worden ook enkele onderzoeksvragen geformuleerd, zoals die in vooral de internationale literatuur naar voren komen.

1.1 Filosofische grondslag van het begrip Physical Literacy

Physical Literacy is een concept dat zo'n twee decennia terug is geïntroduceerd door de Engelse pedagoge Margaret Whitehead (vgl. 2001, 2010). Zij maakt(e) zich als docent lichamelijke opvoeding steeds meer zorgen om de steeds geringere rol die bewegen heeft in het leven van kinderen. Zowel op de scholen als rondom de scholen worden kinderen steeds minder uitgedaagd om, wat zij filosofisch verwoordt, 'bewegend in en aan de wereld te zijn.' Sterk geïnspireerd door fenomenologen/existentialisten als Merleau-Ponty en Sartre zet ze zich af tegen de meer dualistische visie op de mens, waarbij deze wordt opgedeeld in twee substanties: 'denken' (*res cogitans*) en 'uitgebreidheid' (*res extensa*). Zij stelt dat de mens niet kan worden opgedeeld in een fysiek lichaam (object) en een niet-fysieke geest (het subject), maar de mens is zijn lichaam en als zodanig ook altijd 'lichamelijk in de wereld'.³ Dit betekent niet alleen dat alles wat we doen 'lichamelijk' is, maar ook dat we altijd lichamen gericht zijn op de wereld. Of we nu lezen, spreken, turnen of naar school wandelen,

3 Vgl. Whitehead, 2007, 2013.

altijd is dit lichamenlijk. We zijn ons lichaam in plaats van dat ons lichaam een object of instrument is waarover we beschikken. Haar visie is dan ook *monistisch* (= er wordt geen onderscheid gemaakt tussen lichaam en geest) in plaats van *dualistisch* (het in de traditie van Descartes gemaakte onderscheid tussen lichaam en geest). Vanuit dit, hier kort, uiteengezet uitgangspunt is het ook duidelijk dat bewegen ten grondslag ligt aan alles wat we doen. Ons lichaam is onze directe verbinding met de wereld. Om op een vanzelfsprekende manier in verbinding te treden met de wereld, is het belangrijk dat we zijn 'toegerust' met voldoende bewegingsrepertoire, waarbij het overigens niet alleen gaat om voldoende bewegingsvaardigheden, maar vooral ook de '... ability to 'read' the environment and to respond effectively'.⁴ De 'lichamelijke dimensie van ons zijn' speelt dus een cruciale rol in ons leven, niet '... purely as a passive vehicle for 'housing' our intellect but as an active player in action ...'.⁵ Dit kort filosofisch uitstapje is nodig om het concept Physical Literacy in zijn volheid en veelheid te begrijpen alsook de aanleiding om hierop in te zetten.

1.2 Omschrijvingen en achtergrond Physical Literacy

In de literatuur worden verschillende definities gegeven van Physical Literacy. De International Physical Literacy Association heeft, in lijn met de omschrijving die Whitehead aan het begin van deze eeuw gaf, gekozen voor de volgende bondige definitie (IPLA, 2016):⁶

Physical literacy can be described as the motivation, confidence, physical competence, knowledge and understanding to value and take responsibility for engagement in physical activities for life.

Zoals gezegd zijn er tal van variaties op deze definitie van Physical Literacy. In het kader staan, exemplarisch, enkele genoemd.

'The physically literate person is one who "pursues a lifetime of healthful physical activity" and meets five standards: (1) has learned the skills necessary to participate in a variety of physical activities, (2) knows the implications and the benefits of involvement in various types of physical activities, (3) participates regularly in physical activity, (4) is physically fit, and (5) values physical activity and its contributions to a healthful lifestyle.' (SHAPE America, 2014, p. 11)

'... the ability, confidence, and desire to be physically active for life.' (The Aspen Institute promotional model, 2015)

4 Whitehead, 2001, p.130.

5 Whitehead, 2007, p.286.

6 Deze definitie wordt, met 'goedkeuring' van Whitehead, gehanteerd door IPLA (International Physical Literacy Association).

We staan elders iets uitgebreider stil bij de belangrijkste elementen ('Key elements') ⁷ van dit concept. Eerst kort iets over de keuze voor de term 'literate', deze is toevallig gekozen.⁸ Volgens Higgs (2010, p.7) heeft dit vooral te maken met de bekendheid van de term literacy in andere verbanden, waardoor richting de politiek en de beleidsmakers het belang en de boodschap goed voor het voetlicht zijn te brengen. Higgs stelt dat voor iedereen duidelijk is dat het spreken van de taal belangrijk is om je in de maatschappij staande te houden en bijgevolg dat er een zekere geletterdheid moet zijn. In analogie met 'fysieke geletterdheid' stelt de auteur:⁹

Governments understand the concept of literacy. One needs to learn to read as a child in order to become a fully functioning member of society; through use of the term physical literacy, many stakeholders have come to understand that children and youth need a repertoire of physical skills, or "physical literacy" that will enable them to become physically active, and therefore healthier, adults.

⁷ Whitehead, 2010, p. 287.

⁸ Literate en Literacy zouden naar het Nederlands kunnen worden vertaald in geletterd en geletterdheid.

⁹ Higgs, 2010, p. 7.

1.3 Kernelementen van Physical Literacy

Hoewel er dus verschillende omschrijvingen worden gegeven van Physical Literacy, zijn er wel degelijk een aantal kernelementen te onderscheiden die het begrip als zodanig schragen. De volgende kernelementen worden veelal genoemd (soms gaat het om uitgangspunten, soms eerder om claims van het concept).¹⁰

- Motivatie om de eigen 'motorische mogelijkheden' verder te ontwikkelen. Ieder individu heeft een bepaalde motorische potentie of motorische mogelijkheden, hoe verschillend en uniek deze ook zijn. De ontdekking en verdere ontwikkeling van de motorische mogelijkheden dragen bij aan de kwaliteit van leven: '... any increase in physical literacy will have a marked effect on the quality of life.'¹¹
- De competentie te bewegen binnen een brede variatie van uitdagende beweegsituaties. Iemand die 'Physical Literate' is heeft het vertrouwen om in tal van uitdagende beweegsituaties te bewegen. Hier gaat het bijvoorbeeld om motorische capaciteiten als balans, coördinatie, flexibiliteit, precisie, kracht en oog-hand coördinatie. Vanuit de relationele visie op bewegen gaat het er niet alleen om dat iemand beschikt over een brede range van bewegingsvaardigheden, maar ook dat iemand dit kan 'toepassen' binnen uiteenlopende uitdagende beweegsituaties ('environmental situations'). In verband met deze beweegcompetentie wordt veelal gesproken over fundamentele motorische vaardigheden ('Fundamental Movement Skills').
- Vertrouwen in de eigen bewegingsmogelijkheden. Iemand die 'Physical Literate' is, heeft een vanzelfsprekend gevoel van de eigen bewegingsmogelijkheden en kan op een adequate wijze in interactie treden met de omgeving. Deze ervaren vanzelfsprekendheid leidt tot meer zelfvertrouwen, eigenwaarde en plezier in bewegen.
- Begrip van factoren die invloed hebben op bewegen en gezondheid. Een 'Physical Literate' persoon heeft begrip/kennis van factoren die bijdragen aan de verbetering van zijn bewegingsvaardigheden en de gezondheid. Hier gaat het dus om de meer cognitieve component van Physical Literacy ('kennis over gezond bewegen en de toepassing hiervan in het eigen leven').
- Regelmatig bewegen, een leven lang bewegen en toename kwaliteit van leven. In enkele omschrijvingen van Physical Literacy wordt ook opgenomen dat het uiteindelijk gaat om 'regelmatig bewegen' en 'een leven lang bewegen', iets wat uiteindelijk kan bijdragen aan de kwaliteit van leven.

¹⁰ Vgl. Corbin, 2016, Edwards e.a., 2016, Jurbala, 2015, Lundvall, 2015, Pot, 2014, Pot & Van Hilvoorde, 2013, Whitehead, 2010.

¹¹ Whitehead & Murdoch, 2006, p.287.

Het laatste element betreft feitelijk de belangrijkste claim ('verwachting') van het concept Physical Literacy. De belangrijkste aanname is dat wanneer vanaf zeer jonge leeftijd wordt ingezet op 'Physical Literacy' de kans groter is dat (ii) er gedurende het gehele leven meer wordt bewogen in uiteenlopende (beweeg) settings van sport, vrije tijd, dagelijks leven, school en (ii) het uiteindelijk bijdraagt aan de gezondheid en een gezondere leefstijl en dus/uiteindelijk de kwaliteit van leven.

Hoewel er tal van nuances zijn te maken, en er ook een levendige discussie is over de precieze inhoud van het begrip, gaat het om een breed concept (paraplu-begrip/containerbegrip) bestaande uit verschillende kernelementen die in hun samenhang moeten leiden tot 'een leven lang actief zijn'.

1.4 Onderzoek en Physical Literacy vanuit internationaal perspectief

Voor het laatste decennium is internationaal een levendige discussie ontstaan over 'Physical Literacy'.¹² Deze discussie spitst zich toe op uiteenlopende onderwerpen en onderzoeksvragen. We geven hier een kort overzicht van de onderwerpen en (onderzoeks)vragen die in de (vooral internationale) wetenschappelijke literatuur naar voren komen en uiteindelijk dus ook voor 'de' Nederlandse situatie aanknopingspunten kan geven. Het gaat hier om onderwerpen en vragen die zowel een meer conceptueel als empirisch karakter hebben en vaak ook gaat het om de wijze waarop onderzoek en de toepassing van onderzoek kan worden georganiseerd (meer valorisatie en inrichtingsvragen).¹³

- *Helderheid van het concept Physical Literacy.* Veel discussies gaan over de exacte inhoud van het concept en de precieze betekenis van de verschillende kernelementen. Dit betreft dus vooral een conceptuele discussie over de inhoud en de filosofische onderbouwing van het concept.¹⁴ Hier gaat het om onderzoeksvragen als 'hoe hangen de elementen van Physical Literacy onderling met elkaar samen?', 'welke onderdelen behoren nu wel dan wel niet tot Physical Literacy?', 'wat wordt precies bedoeld met de termen die worden geplaatst binnen Physical Literacy?'
- *Physical Literacy in relatie tot fundamental movement skills.* Hier gaat het vooral om de vraag hoe bepaalde fundamentele bewegingsvaardigheden zich verhouden tot Physical Literacy. Er is, vooral in de toepassing binnen de context van (top)sport, een tendens om beide over één kam te scheren. Anders gezegd: iemand is Physical Literate wanneer deze beschikt over bepaalde fundamentele bewegingsvaardigheden. Volgens verschillende onderzoekers is hier sprake van een conceptuele reductie van bewegen binnen een betekenisvolle context naar een eendimensionale, contextloze perspectief op bewegingsvaardigheden (*'single skill paradigm'*).¹⁵ Specifiek gaat het hier om een vraag als 'hoe hangen fundamentele bewegingsvaardigheden samen met de andere componenten van Physical Literacy?'

¹² Vgl. Edwards e.a., 2016, Jurbala, 2015, Loyd, 2016, Longmuir & Tremblay, 2016, Lundvall, 2014, Pot & Van Hilvoorde, 2013, Tompsett e.a., 2014, Tremblay & Lloyd, 2010, Whitehead, 2013.

¹³ Longmuir & Tremblay (2016) geven tien onderzoeksvragen die een helder licht werpen op waar het de komende jaren qua onderzoek de focus op kan liggen.

¹⁴ Vgl. Jurbala, 2015, Van Hilvoorde & Pot, Colins, Jarbula, Newton & Bassett, 2013, Pot, 2014, Pot, N. & Van Hilvoorde, 2013.

¹⁵ Vgl. Lundvall, 2015, Pot 2014, Pot & Van Hilvoorde, 2013.

- *Relatie tussen fundamentele bewegingsvaardigheden en beweegparticipatie.* In verschillende artikelen wordt verondersteld dat de aanwezigheid van bepaalde bewegingsvaardigheden leidt tot een verhoogde beweegparticipatie en voorspeller van een leven lang bewegen. Uit onderzoek is het niet eenduidig dat bepaalde fundamentele bewegingsvaardigheden bijdragen aan meer bewegen in verschillende beweegsituaties. De empirische claim ‘fundamentele bewegingsvaardigheden leiden tot een leven lang bewegen blijkt uit onderzoek nog niet altijd zo duidelijk te zijn. Hier gaat het dus om een vraag als ‘wat is het verband tussen de beheersing van fundamentele bewegingsvaardigheden en bewegen in verschillende beweegsettings?’ ‘In hoeverre draagt de beheersing van bepaalde fundamentele bewegingsvaardigheden bij aan beweegparticipatie?’¹⁶
- *Physical Literacy in en rondom de school.* Verschillende auteurs stellen dat Physical Literacy de basis (het fundament) kan zijn voor een (nieuw) samenhangend kader voor beweegprogramma’s in en rondom de school (bewegingsonderwijs, voor- en naschools, vrije tijd, recreatie). Op verschillende plekken wordt het concept Physical Literacy al toegepast binnen het curriculum van het bewegingsonderwijs.¹⁷ Verschillende vragen zijn in dit verband interessant. ‘Op welke wijze kan Physical Literacy de basis vormen voor beweegprogramma’s in en rondom de school?’, ‘Hoe kan Physical Literacy bijdragen aan het didactisch en pedagogisch handelen van bewegingsonderwijzers en sport- en beweegconsulenten?’ ‘Op welke wijze kan Physical Literacy een rol spelen in de vrije tijd van mensen?’ ‘Hoe kunnen docenten bewegingsonderwijs aan de hand van Physical Literacy bijdragen aan het activeren van de jeugd tot een leven lang leren.’¹⁸

16 Vgl. Hoeboer e.a., 2014, Tremblay & Lloyd, 2010.
17 Vgl. Colins, Jarbula, Newton & Bassett, 2013, Scharry & Cardinal, 2015, Sheenan e.a., 2016.
18 Vgl. Hoeboer, e.a. 2014, Lundvall, 2015, Newton & Bassett, 2013, Whitehead & Murdoch, 2006.

- *Assessments van Physical Literacy.* De afgelopen jaren zijn verschillende assessments ontwikkeld om Physical Literacy te meten en volgen.¹⁹ Het gaat hier om (motorische) volgsystemen die in beeld brengen en beoordelen hoe kinderen zich ontwikkelen op onderdelen als ‘fundamentele bewegingsvaardigheden’, ‘eigenwaarde’, ‘zelfvertrouwen’ en ‘motivatie’. Punt van discussie is op welke manier Physical Literacy adequaat kan worden gemeten, zonder te vervallen in simplistische kwantificeringen en reducties die geen recht doen aan het (brede) concept Physical Literacy. Het gaat hier dus vooral om vragen over het volgen van de ‘Physical Journey’. ‘Op welke wijze is Physical Literacy, en de hierbinnen geplaatste kernelementen, in het leven van individuen te meten?’, ‘Hoe ziet een monitoringsprotocol eruit voor kinderen met een andere ontwikkeling (b.v. kinderen met DCD). ‘Hoe verloopt Physical Literacy bij kinderen en jongeren met een andere motorische ontwikkeling?’²⁰
- *Verrijking van de bewegingsomgeving.* Vanuit de opvatting dat er een onlosmakelijke verbondenheid is tussen degene die beweegt en de wereld waarbinnen wordt bewogen, is de vraag op welke wijze een omgeving zo is in te richten dat deze voldoende uitdaagt tot verschillende bewegingsvaardigheden. Verschillende vragen zijn dan relevant. ‘Hoe kan de fysieke omgeving bijdragen aan ‘de’ motorische ontwikkeling van kinderen?’, ‘Welke factoren uit de fysieke omgeving dragen wel dan wel niet bij aan de ‘Physical Literacy journey?’

Dit zijn thema’s en vragen die in de literatuur naar voren komen. Deze vragen laten zien dat het concept Physical Literacy complex is. En ook dat er tal van onderzoeksvragen zijn die qua karakter nogal uiteenlopen (b.v. reikwijdte, veronderstelde claims, hoe te organiseren).

19 Vgl. Tremblay & Lloyd, 2010.
20 Whitehead (2001, p.130) stelt in verband met groepen met een andere ontwikkeling de volgende vraag: ‘where do the physically challenged fit in - those with a physical and/or another disability?’

2 Physical Literacy in Nederland - wie doet wat?

Inleiding

In het vorige hoofdstuk zijn de contouren geschetst van het concept Physical Literacy en onderzoeksvragen die in dat verband naar voren komen in de internationale literatuur. Op die manier is iets meer duidelijkheid gegeven over dit begrip. De volgende vragen in deze verkenning hebben betrekking op wat er, en dan niet per definitie onder deze noemer, op het terrein van Physical Literacy gebeurt in Nederland. En of het interessant is om hierop onderzoek te doen en welke onderzoeksvragen dan relevant kunnen zijn. Met tal van inhoudsdeskundigen en bestuurders/directeuren zijn gesprekken gevoerd (zie voor een overzicht van de gesprekken, bijlage 1). Deze gesprekken zijn gevoerd aan de hand van een gestructureerde interviewleidraad (bijlage 2). De gesprekken zijn (op één na) face to face gevoerd en op een voicerecorder opgenomen. De opbouw van dit hoofdstuk is als volgt. Allereerst wordt kort stilgestaan bij de vraag wat er zoal gebeurt op het terrein van Physical Literacy in Nederland. In de tweede paragraaf staat de vraag centraal of het interessant is hierop onderzoek te doen en hiermee samenhangend gaan we in de laatste paragraaf in op welke vragen dan interessant zouden zijn om te onderzoeken.

2.1 Physical Literacy in Nederland

Wat gebeurt er nu precies op het gebied van Physical Literacy in Nederland? Er is een lijst met personen/organisaties (zie bijlage 1) opgesteld en met hen (20 personen) zijn de gesprekken gevoerd. Onderzoek onder de naam Physical Literacy wordt in Nederland wel verricht, maar mondjesmaat. Binnen het lectoraat Bewegen, School en Sport (Windesheim, Zwolle) is en wordt het meest uitdrukkelijk onderzoek verricht onder de noemer Physical Literacy. Binnen dit lectoraat is hierover niet alleen internationaal gepubliceerd, maar ook bestaat er aansluiting bij (en uitwisseling met) een internationaal netwerk op het terrein van Physical Literacy (b.v. IPLA). Dat onder de naam ‘Physical Literacy’ weinig onderzoek wordt verricht, betekent niet dat er geen verwantschappen zijn met dit concept. Integendeel. Als we de belangrijkste onderwerpen/thema’s van Physical Literacy op een rij zetten dan kan zondermeer worden gezegd dat op tal van plaatsen

in Nederland hiernaar onderzoek wordt gedaan (zie tabel 1). Zonder steeds per thema te kijken waar onderzoek wordt verricht, blijkt uit de interviews dat de in tabl 1 genoemde onderwerpen worden ‘gedekt’ door lectoraten en leerstoelen.

Tabel 1. Thema’s, onderwerpen ‘Physical Literacy’

Thema/onderwerp
Motorische ontwikkeling van kinderen
Motorisch leren, impliciet leren en expliciet leren
Pedagogisch, didactische doordenking, ontwikkelingsgericht (sport)klimaat, pedagogisch sportklimaat
Filosofische en conceptuele onderbouwing van Physical Literacy
Fundamentele bewegingsvaardigheden in relatie tot bewegingsonderwijs en sport
Beweegvriendelijke omgeving (in en rondom de school, openbare ruimte)
Talenterkenning, talentontwikkeling en talentbevordering
Motivatie om en vertrouwen in bewegen (gedragsmodellen, motivationele theorieën)
Ontwikkeling volgsystemen en assessments
Motorisch leren (impliciet en expliciet leren) bij kinderen met een andersoortige ontwikkeling
Leven lang sport/leven lang bewegen
Bewegen en gezonde/actieve leefstijl
Zelfregulatie/reguleren van (meervoudige) bewegingsbekwaamheid

Het lijkt zo te zijn, en dit wordt in de gesprekken ook steeds bevestigd, dat er voldoende dekking is qua expertise op de componenten/onderwerpen die worden geplaatst binnen Physical Literacy. Ook vinden er hier en daar wel samenwerkingen plaats, maar de uitdaging is hierop nog verder in te zetten. In die zin, zij het met de nodige voorzichtigheid en niet in beoordelende zin, lijkt een conclusie die in verband met een inventarisatie op onderzoek naar ‘Bewegen in en om de school en naar lichamelijke opvoeding’ wordt getrokken ook hier van toepassing: ‘... tussen de wetenschappelijke instellingen (HBO/WO) bestaat weinig directe uitwisseling en afstemming over het lopende onderzoek. Er is geen vorm van programmering vanuit

enige instantie. Verschillende hogescholen/instituten zijn met overeenkomstige vraagstukken bezig. ... maar hebben hierover weinig contact ...' (Lucassen, 2014, p.27). De ondervraagden geven aan dat in de samenwerking tussen de verschillende disciplines - en dan vooral interdisciplinair in plaats van multidisciplinair - de grote uitdaging ligt.

2.2 Interessant concept om hierop onderzoek te doen?

In de gesprekken komt een iets wisselend beeld naar voren als het gaat om de vraag of het interessant is om op Physical Literacy onderzoek te verrichten. In hoofdstuk 3 gaan we in op de meer organisatorische accenten, op deze plaats of onderzoek op het terrein van Physical Literacy inhoudelijk interessant is. In de antwoorden zien we het beeld van een continuüm waarbij aan de ene pool de redenen staan hierop niet in te zetten en aan de andere pool argumenten om hierop wel onderzoek te doen. Deze laatste pool is drukker bezet; van de twintig ondervraagden zijn er achttien die het zinvol en interessant vinden om hierop onderzoek te verrichten en twee die het wat minder zinvol achten. Kort iets over de voor- en nadelen die in de gesprekken naar voren komen.

De 'sceptische pool' geeft de volgende redenen waarom onderzoek op dit terrein niet direct noodzakelijk is:

- Gebeurt in Nederland al voldoende op de onderdelen die worden onderscheiden binnen het concept 'Physical Literacy' (talenterkenning/talentontwikkeling, pedagogisch klimaat, motorische ontwikkeling van kinderen, 'een levenlang sporten?', 'inrichting beweegvriendelijke omgeving/ruimte'). De vraag is of het een meerwaarde is dit onder de term 'Physical Literacy' te doen.
- De term 'Physical Literacy' is vaag en heeft nogal dualistische connotaties (fysiek versus niet fysiek) en wekt de indruk dat we ons alleen richten op het lichaam.
- Gaat het hier niet om 'oude wijn in nieuwe zakken' ('modegrill')?
- Gebeurt al op de opleiding, maar dan onder de titel 'een leven lang bewegen', om dit nu 'Physical Literacy' te noemen wordt niet als zinvol aangemerkt.
- Wellicht is het interessant om hierop onderzoek te doen, maar dan is het allereerst noodzakelijk het begrip wat te verduidelijken en te kijken wie wat onderzoekt.
- Internationaal besteedt men aan dit concept veel aandacht (in vooral Australië, Canada en Groot-Brittannië). Het doet wat geforceerd aan om ook in Nederland hieraan dan aandacht te besteden.
- Waarom aandacht geven aan dit concept, terwijl het international nog niet heeft bewezen dat Physical Literacy bijdraagt aan 'een leven lang bewegen'.

Dit zijn zo wat kritische geluiden die in de interviews naar voren kwamen. Het gaat hier echter om een sterke minderheid. Het merendeel van de geïnterviewden acht het zinvol om met Physical Literacy aan de slag te gaan, maar wel onder voorwaarden.

Het is zinvol om onderzoek te doen 'naar/op het gebied van Physical Literacy, maar wellicht onder een andere naam.

- Het concept heeft voldoende onderdelen en potentie om onderzoeksmatig mee aan de slag te gaan ('Het is een rijk concept').
- Juist omdat het gaat om een paraplubegrip en hieronder veel thema's/onderwerpen zijn te plaatsen, en vaak vanuit verschillende onderzoeksdisciplines, maakt dat onderzoek hierop kan zorgen voor samenwerking tussen verschillende onderzoekers, ontwikkelaars en praktijkvelden op het terrein van sport en bewegen.
- Mooi aan het concept is dat om het in zijn volle breedte en diepte nader te onderzoeken het niet anders kan dan dat er op interdisciplinaire wijze wordt samengewerkt en ook de koppeling dient te worden gemaakt naar ontwikkelaars en opleiders (van AIO's) en degenen die voor groepen kinderen staan (docenten bewegingsonderwijs, vakleerkrachten in basisonderwijs, sportconsulenten, buurtsportcoaches/ combinatiefunctionarissen).
- De aanleidingen om in andere landen dit concept binnen verschillende praktijken (onderzoek, in en rondom de school, vrije tijd) centraal te stellen en nader uit te werken verschillen niet wezenlijk van de Nederlandse situatie (jeugd wordt zwaarder, jeugd beweegt minder/te weinig, motorische vaardigheden van jongeren zijn de laatste decennia minder geworden). Interessant is dus om te kijken of dit wellicht een concept is dat ook voor de Nederlandse situatie relevant is en in de uitwerking bepaalde effecten teweeg kan brengen in een leven lang bewegen.
- Het is niet verkeerd om te leren van ontwikkelingen uit het buitenland en wat vanuit Nederland hieraan kan worden toegevoegd ('leren van elkaar').

2.3 Welke onderzoeksvragen zijn dan interessant?

De ondervraagden hebben over het algemeen wel een beeld van wat er binnen Physical Literacy zou kunnen worden onderzocht. Na een korte introductie van het concept Physical Literacy, kwamen geïnterviewden tot verschillende (onderzoeks)vragen die in dit verband relevant kunnen zijn. In het eerste hoofdstuk zagen we al enkele onderzoeksvragen die in (een selectie van) de internationale literatuur naar voren komen. De onderwerpen en vragen die in de interviews worden genoemd, verschillen niet wezenlijk van die in de internationale literatuur naar voren komen. Ook hier gaat het om onderwerpen/vragen die soms een wat meer conceptueel en soms een wat meer empirisch accent hebben. Soms worden hier de vraagstukken los van elkaar geformuleerd, maar ze zijn soms ook onder één noemer te vatten. *Conceptuele analyse van Physical Literacy*. Een deel van de geïnterviewden stelt dat het concept Physical Literacy nog wat vaag is en, alvorens empirisch onderzoek te doen, een iets nauwkeuriger invulling verdient. Een conceptuele analyse van Physical Literacy moet hoe dan ook plaatsvinden, aldus het merendeel van de ondervraagden, maar moet niet uitlopen op ‘semantische haarkloverij’. Afspraken over een werkdefinitie van Physical Literacy en een goede omschrijving van de onderdelen hierbinnen kan een goede start zijn om vervolgens te bezien of hierop een onderzoeksagenda/onderzoeksprogrammering/ontwerpagenda is samen te stellen.

- *Motivatie om te en vertrouwen in bewegen*. Onderzoek kan zich ook mede richten op zaken als ‘intrinsieke motivatie’, ‘krijgen van vertrouwen in bewegen’ en op welke manier beide zijn te verhogen in het leven van kinderen. Hier gaat het dus vooral om vraagstukken uit de (ontwikkelings)psychologie en (sport)pedagogiek.
- *Reguleren van de eigen bewegingsbekwaamheid*. Hoe is iemand (kinderen, jeugdigen, volwassenen) in staat om zelf (en met ondersteuning van anderen) doelen te stellen op het terrein van bewegen/bewegingsbekwaamheid. Hoe hangen bijvoorbeeld zelfregulatie en (meervoudige) bewegingsbekwaamheid met elkaar samen?
- *Bewegingsvaardigheden/motorische ontwikkeling en beweegparticipatie*. Hoe zijn motorische vaardigheden (of fundamentele bewegingsvaardigheden/meervoudige bewegingsbekwaamheid) aan te leren en welke relatie is er tussen het al dan niet aanwezig zijn van deze motorische vaardigheden en beweegparticipatie. Enkelen geven aan dat het hier dan zou kunnen gaan om ‘longitudinaal onderzoek’ (‘cohortstudies’) waarin gedurende een lange periode groepen worden gevolgd (b.v. van kind tot de volwassen leeftijd). Ook wordt door enkelen gesteld dat is te

onderzoeken op welke manier fundamentele bewegingsvaardigheden (zoals het Athletic Skills Model) zijn te integreren in het bewegingsonderwijs.²¹

- *Physical Literacy in en rondom de school*. Physical Literacy kan de basis (het fundament) vormen van een (nieuw) samenhangend kader voor beweegprogramma’s in en rondom de school (bewegingsonderwijs, voor- en naschools bewegen). Hier zou ook kunnen worden bezien hoe Physical Literacy samenhangt met de doorlopende leerlijnen van het bewegingsonderwijs en de eindtermen van het basisdocument bewegingsonderwijs (zoals opgesteld door KVLO/SLO). Hoe kunnen bijvoorbeeld bewegingsonderwijs en beweegprogramma’s (voor- en naschools) bijdragen aan motorische ontwikkeling, Physical Literacy en uiteindelijk een leven lang bewegen?
- *Assessments voor het volgen van Physical Literacy*. Hoe kan een gevalideerd instrument (assessment, volgsysteem) worden ontwikkeld om Physical Literacy te meten/te volgen? De afgelopen jaren zijn verschillende assessments ontwikkeld om de (motorische) ontwikkeling te volgen/te meten. Door verschillende geïnterviewden wordt aangegeven dat het zinvol is te kijken hoe tot een gestandaardiseerd assessment te komen, gericht op de uiteenlopende onderdelen binnen Physical Literacy. Het kan hier dan gaan om de (door)ontwikkeling van volgsystemen die in beeld brengen en beoordelen hoe kinderen zich ontwikkelen op bijvoorbeeld onderdelen als ‘fundamentele bewegingsvaardigheden’, ‘meervoudige bewegingsbekwaamheid’, ‘eigenwaarde’, ‘zelfvertrouwen’, ‘zelfregulatie’, ‘motivatie’ en ‘kennis over ...’.
- *Physical Literacy bij kinderen/mensen met een ‘andere/specifieke’ ontwikkeling*. Physical Literacy heeft betrekking op onder andere de motorische ontwikkeling van jong tot oud. De vraag is hoe deze ontwikkeling in het kader van Physical Literacy is bij kinderen met een specifieke ontwikkeling (kinderen met een handicap/aandoening, b.v. in geval van kinderen met een Cerebrale Parese of *Developmental Coordination Disorder*). De vragen die in de onderhavige opsomming naar voren komen, zijn ook te stellen in verband met kinderen met een specifieke ontwikkeling.
- *Verrijking van de bewegingsomgeving*. Vanuit de opvatting dat er een onlosmakelijke verbondenheid is tussen degene die beweegt en de wereld waarbinnen wordt bewogen, is de vraag op welke wijze een omgeving zo is in te richten dat deze voldoende uitdaagt tot verschillende bewegingsvaardigheden (‘inrichten van een beweegvriendelijke ruimte’). Dit onderwerp betreft dus vooral de inrichting van de omgeving, zowel in de openbare ruimte als binnen gymzalen en

sporthallen (denk aan ‘Gymzaal van de Toekomst’, ‘Skills Garden’, ‘Beweegvriendelijke Inrichting Openbare Ruimte’). Verschillende vragen zijn dan relevant. ‘Hoe kan de fysieke omgeving bijdragen aan ‘de’ motorische ontwikkeling van kinderen?’, ‘Welke factoren uit de fysieke omgeving dragen wel dan wel niet bij aan ‘Physical Literacy’.

Dit zijn thema’s en vragen die, zonder volledig te zijn, interessant zijn om te stellen binnen onderzoek naar Physical Literacy (of andere term).

3 Mogelijke clustering op Physical Literacy - de belangrijkste scenario’s

Inleiding

In hoofdstuk 2 is een beeld gegeven van (i) wie wat doet op het terrein van Physical Literacy of op onderdelen hierbinnen, (ii) of het zinvol is hierop onderzoek te doen en (iii) interessante en relevante onderzoeksvragen. Het overall beeld is dat er draagvlak is op de inhoud, in de zin van relevantie van het thema ‘Physical Literacy’. Ook gaven we een eerste *richting* van onderzoeksvragen en mogelijk onderzoek.

In dit hoofdstuk staan we stil bij de vraag hoe de organisatie (de *inrichting*) er uit zou kunnen zien. In de gesprekken zijn verschillende vragen gesteld over de aard van de samenwerking op het onderwerp Physical Literacy. Er is gevraagd naar de wenselijkheid van clustering op dit onderwerp en breder op het terrein van bewegingsonderwijs. Uit de gegeven antwoorden zijn verschillende scenario’s op te stellen.

Dit hoofdstuk bestaat uit twee paragrafen. In de eerste paragraaf plaatsen we noodzakelijke voorwaarden voor samenwerking op dit onderwerp. In de tweede paragraaf, de kern van dit hoofdstuk, schetsen we vier scenario’s. Deze scenario’s geven we op een specifieke manier vorm. Er wordt steeds een korte omschrijving gegeven van het betreffende scenario, een inschatting gemaakt van het draagvlak voor dit scenario, de voor- en nadelen (gevaar) die met dit scenario samenhangen en hoe deze nadelen/gevaar eventueel zijn te tackelen.

3.1 Belangrijke voorwaarden met betrekking tot de inrichting

Samenwerking wordt door iedereen omarmd. Dit kan, zo zullen we in de volgende paragraaf zien, op verschillende manieren. Maar ondanks de verschillende manieren waarop de inrichting (‘clustering’/‘samenwerking’) kan plaatsvinden, is er een aantal voorwaarden waaraan moet zijn voldaan. Dit zijn generieke voorwaarden die de basis vormen van samenwerking en dus ook als basis dienen voor de verschillende scenario’s, zoals die in de volgende paragraaf worden gegeven. De volgende voorwaarden worden, vrij unaniem, genoemd:

- Het moet gaan om een interdisciplinaire samenwerking in plaats van een multidisciplinaire. Door interdisciplinair met elkaar samen te werken, wordt de ‘wederzijdse afhankelijkheid’ groter/georganiseerd en dus de kans op een duurzame samenwerking groter. Ook wordt gesteld dat juist door het interdisciplinaire karakter van de samenwerking er iets gebeurt wat nieuw is, zowel wat betreft de inhoudelijke verrijking alsook qua organisatie. ‘Een concept als Physical Literacy leent zich perfect voor een interdisciplinaire insteek’, aldus enkele geïnterviewden.
- Start met een kleine groep (kwartiermakersgroep, initiatiefgroep) waar de energie ligt en met mandaat van de andere betrokkenen (lectoren/hoogleraren) en de directeurs/bestuurders van de instituten.
- De samenwerking mag niet vrijblijvend zijn. Als er wordt samengewerkt en besloten om gezamenlijk iets te doen op het thema Physical Literacy dan is van belang een aantal zaken vanaf de start af te spreken/te organiseren:
 - Samenwerking moet worden gezocht op inhoudelijke interesse en betrokkenheid en niet primair vanuit institutionele belangen. ‘Als de institutionele belangen leidend zijn ... dan zal er geen ‘echte’, duurzame samenwerking komen’, zo stelt een van de geïnterviewden exemplarisch.
 - Er moet worden gestreefd naar een concreet traject, waarbinnen over tal van zaken overeenstemming moet komen: (i) wat is onderzoeksmatig interessant en kan er een strakke onderzoeksagenda worden opgesteld, (ii) wie vanaf de start betrekken en wie in een later stadium, (iii) wat zijn belangrijke strategische keuzes (politiek, Kennisagenda Sport en Bewegen en Kennisagenda Bewegingsonderwijs), onder andere om middelen te werven en (iv) hoe op het onderwerp ‘Physical Literacy’ zichtbaar te worden.
- Het traject dient, in ieder geval tijdens de startfase, te worden begeleid door een onafhankelijke procesondersteuner/kwartiermaker. Deze procesbegeleider moet een overzicht hebben over de inhoud, maar vooral in staat zijn te ondersteunen bij de samenwerking.

- Samenwerking op dit onderwerp moet structureel gaan om een ‘wenkend perspectief richting de toekomst’ (‘stip op de horizon’), maar zeker ook gericht zijn korte termijn acties en successen (‘succes genereert energie’):
 - gezamenlijk aanvragen subsidies (b.v. ‘Sportcall’ in 2018, SIARAAK),
 - begeleiden en uitvoeren van (gezamenlijke) studentgebonden projecten,
 - ontwikkelen van een minor ‘Physical Literacy’,
 - opstellen manifest ‘Physical Literacy, bewegingsonderwijs en een leven lang bewegen’ (werktitel),
 - Expertmeeting binnen *SIARAAK-platform* (‘platform lectorenoverleg’),
 - Physical Literacy als thema op ‘Dag van Sportonderzoek’,
 - Gezamenlijk publiceren van enkele vakpublicaties (bijvoorbeeld in ‘Lichamelijke Opvoeding’) of korte bijdragen (b.v. SKXL).
- Niet alleen onderzoekers moeten worden betrokken bij een voorgenomen clustering, maar ook ontwikkelaars (docenten van ALO’s en Sportkunde) en beweegprofessionals uit de sport-, beweeg-, en vrijetijdssector (docenten bewegingsonderwijs, sportconsulenten, buurtsportcoaches, combinatiefunctionarissen en vakleerkrachten basisscholen).

Verschillende scenario’s

Wat is een ‘adequate’ organisatievorm/clustering met betrekking tot Physical Literacy? Zoals gesteld, is er inhoudelijk draagvlak voor onderzoek naar Physical Literacy en de toepassing van onderzoeksresultaten richting verschillende sport- en beweegsettings. Ook is men unaniem over het belang van samenwerking op dit thema. In de vorige paragraaf zijn enkele generieke voorwaarden geformuleerd die door (vrijwel) iedereen als belangrijk worden aangemerkt. Vanuit deze basis komen in de gesprekken verschillende voorkeuren naar voren over de wijze van clustering/samenwerking. In de antwoorden die de geïnterviewden geven over manieren van samenwerken is een aantal scenario’s op te stellen. We onderscheiden vier scenario’s. We geven van deze scenario’s steeds (i) een korte omschrijving, (ii) de voordelen en nadelen(gevaaren) van de betreffende scenario’s en (iii) hoe deze nadelen/gevaaren mogelijk zijn te ondervangen. We geven ook in indicatie van het draagvlak van het betreffende scenario. Daarin onderscheiden we:

- Breed draagvlak : meerderheid van de ondervraagden draagt het betreffende scenario
- Draagvlak : zo rond de helft van de ondervraagden is voor het betreffende scenario
- Redelijk draagvlak : iets minder dan de helft van de ondervraagden draagt het betreffende scenario

Scenario 1: Start met kleine initiatiefgroep/kwartiermakersgroep

Omschrijving

‘Groot denken, klein beginnen en dan opschalen’ is iets wat de meerderheid van de geïnterviewden voorstelt. Gesteld wordt dat met een kleine groep van vier tot zes inhoudsdeskundigen wordt gestart met als belangrijkste focus te komen tot een onderzoeksagenda/programmering/accenten. Deze groep dient zich te vinden op de inhoud en niet primair te denken en handelen vanuit de institutionele belangen. Deze groep heeft als taak te kijken welke onderzoeksvragen relevant kunnen zijn, wie op welke wijze te betrekken, welke focus belangrijk is, hoe te komen tot een meer structurele samenwerking en hoe middelen te genereren om de gestelde ambities waar te maken. Deze groep betreft een soort initiatiefgroep/kwartiermakersgroep die een soort vliegwiel is om de inhoud en inrichting in stappen vorm te geven. Geopperd wordt deze groep te laten begeleiden door een externe procesbegeleider (of kwartiermaker).²² Dit scenario heeft een breed draagvlak.

Mogelijke voordelen

- Betrokkenheid op inhoud (eigenaarschap)
- Institutionele belangen worden expliciet buiten de agenda gehouden
- Neutrale procesbegeleider die de voortgang begeleidt en bewaakt
- Organische groei vanuit idee ‘groot denken, klein beginnen en snel opschalen’
- Kan snel worden georganiseerd en gestart
- Kost niet direct een grote investering (vooral wat tijd)
- Kan met een bepaald ritme snel energie genereren

22 Vgl. Janssen, 2014.

Mogelijke nadelen/gevaren

- Te vrijblijvend karakter en te weinig sturing
- Geen institutionele inkadering (en geen mandaat vanuit de instituties)
- Eigen tijd en enthousiasme van de betrokkenen is leidend en dus kwetsbaar
- Kleine groep van zo’n vier mensen neemt de bredere groep betrokkenen (in beginsel zo’n tien tot 12 personen) te weinig mee in de ideeën, plannen en ambities

Ondervangen van de nadelen/gevaren

- Bij de start commitment (over verwachtingen) binnen deze groep over de voorwaarden van deelname:
 - Betrokkenheid op inhoud
 - Investering in uren (inkind)
 - Denken en handelen vanuit een gedeeld belang
 - Mandaat van collega onderzoekers en directie eigen instituut
- ‘Strakke’ begeleiding door procesondersteuner
- Helderheid over het betrekken van de bredere groep (wellicht buitenring) bij koers en besluitvorming (dus co-creërend werken)
- Aandacht en zorgdragen vanaf de start voor de overgang van initiatiefgroep richting een clustering/samenwerking met meer duurzaam karakter (in feite dus richting één van de volgende scenario’s)

Scenario 2: Specifiek lectoraat Physical Literacy

Omschrijving

Vrijwel iedereen is het erover eens dat het concept ‘Physical Literacy’ voldoende rijk en breed is om hierop onderzoek te doen en samen te werken. Door ongeveer de helft van de ondervraagden (draagvlak) wordt aangegeven dat een apart lectoraat een optie is. Dat houdt dus in een (apart/nieuw) lectoraat ‘Physical Literacy’ gepositioneerd op één van de zes sporthogescholen (institutionele inbedding), waarvan de kenniskring interdisciplinair is ingericht. De kenniskring is dan zo ingericht dat ze de onderdelen van het concept ‘Physical Literacy’ dekt, maar tegelijkertijd wordt ook samenwerking gezocht met andere, bestaande lectoraten en leerstoelen.

Mogelijke voordelen

- Institutionele inbedding, in de zin van structurele verankering.
- Volume/massa om interdisciplinair onderzoek te doen.
- Interdisciplinaire inrichting van het lectoraat (kenniskringleden).
- Directe link met onderwijs (Lichamelijke Opvoeding, Sportkunde).
- Netwerk richtinging praktijkvelden (uit de regio).

Mogelijke nadelen/gevaren

- Samenwerking met andere lectoraten komt niet tot stand of slechts mondjesmaat tot stand (‘primaat ligt bij de in belangen van het instituut waar het lectoraat is gepositioneerd’).
- Institutionele belangen beïnvloeden de onderlinge samenwerking met andere lectoraten.
- Lector moet duizendpoot zijn om de begeleiding van de kenniskringleden adequaat te doen.
- Physical Literacy wordt, indien gepositioneerd op één instituut, ondanks samenwerking met andere lectoraten/hogescholen/leerstoelen toch vooral, bijvoorbeeld in uitingen naar buiten, geassocieerd met het betreffende instituut.
- Als samenwerking tussen lectoraten/leerstoelen niet tot stand komt dan blijft de impact beperkt tot een bepaalde regio.
- Interdisciplinair wordt toch vooral multidisciplinair.

Ondervangen van de nadelen/gevaren

- Bij de inrichting van het lectoraat opnemen dat er samenwerking plaats moet vinden met andere lectoraten/leerstoelen.
- Begeleiding van de kenniskringleden ‘inlenen’ vanuit andere organisaties.
- Vanaf de start opstellen van een gezamenlijke, interdisciplinaire onderzoeksagenda Physical Literacy.

Scenario 3: Bovenschools lectoraat met bezetting van kenniskringleden vanuit zes hogescholen

Omschrijving

Door minder dan de helft van de ondervraagden (dus: *redelijk draagvlak*) wordt aangegeven dat een bovenschools lectoraat tot de mogelijkheid behoort. Dat houdt in een lectoraat ‘Physical Literacy’ gepositioneerd op één van de zes sporthogescholen, waarvan de kenniskring interdisciplinair is ingericht vanuit relevante stakeholders/andere sporthogescholen.

Mogelijke voordelen

- Institutionele inbedding, in de zin van structurele verankering.
- Volume/massa om interdisciplinair onderzoek te doen.
- Interdisciplinaire inrichting van het lectoraat.
- Directe link met het onderwijs (bachelor, master, minoren, afstudeeropdrachten et cetera) en praktijkvelden (uit de regio’s).
- Samenwerking tussen de hogescholen is met inrichting van de kenniskring geformaliseerd.

Mogelijke nadelen

- Institutionele belangen vanuit de andere hogescholen op het niveau van de kenniskringleden werken te veel door (‘er ontstaat geen eigenaarschap op gezamenlijke, maar veel meer wat zit er in voor de instituten’).
- Structuur is te bepalend.
- Versnippering en isolering op het niveau van de kenniskring.

- Veel tijd gaat verloren aan reizen en onderling afstemmen (is weinig efficiënt).
- Interdisciplinair karakter van het onderzoek is moeilijk te organiseren (arbeidsintensief) en zal snel multidisciplinair zijn/worden.

Ondervangen van de nadelen/gevaren

- Bij de start duidelijkheid over inhoudelijke opbrengsten
- Mandaat aan lectoraat vanuit samenwerkende instituten
- Gezamenlijk fysieke werkplek lector en kenniskringleden

Scenario 4 Clustering van relevante stakeholders

Het vierde scenario lijkt in haar vorm op het eerste scenario, in die zin dat de inrichting niet is gepositioneerd op één instituut. Het grote verschil is dat scenario 1 tijdelijk is en vloeiend/organisch kan overgaan op een meer structurele samenwerking/clustering. In vergelijking met het tweede en derde scenario gaat het bij dit scenario dus om een (in beginsel) buiten de instituties ingerichte samenwerking. Uitgaande van het brede concept Physical Literacy kan worden gezien welke stakeholders vanuit onderzoek en de praktijkvelden relevant zijn om te betrekken binnen een dergelijk cluster. De ondervraagden geven aan dat er voldoende expertise is, verspreid over lectoraten, leerstoelen, onderwijs, praktijkvelden en kenniscentra dat het meer voor de hand ligt hiertussen een clustering te maken dan een nieuw lectoraat of leerstoel in het leven te roepen. De uitdaging is om de bestaande expertise te bundelen en dit te verduurzamen. Een onafhankelijke procesbegeleider ligt hier voor de hand. Voor dit scenario bestaat groot draagvlak.

Mogelijke voordelen

- Onafhankelijk karakter en dus ontstaat niet snel het beeld dat de samenwerking voortkomt gekoppeld vanuit een bepaald instituut.
- Betrokkenheid primair vanuit de inhoud en niet (minder) vanuit institutionele belangen.
- Sterk gericht op interdisciplinaire samenwerking.
- Kan gemakkelijk organisch worden uitgebouwd: klein beginnen en, indien gewenst, organisch laten groeien.

- Eigenaarschap bij deze totale organisatie en niet bij één instituut.
- Vanuit vooral de lectoraten enorm network richting beweegprofessionals, onderwijs en praktijk (b.v. basisonderwijs, sportverenigingen,) uit de regio.
- Dekkend qua expertise (onderzoek), ontwikkelaars en praktijk.

Mogelijke nadelen

- Kan te losse structuur worden en een te vrijblijvend karakter krijgen (juridische rechtsvorm ontbreekt nog, fysieke plek, zonder rechtsvorm nog geen mogelijkheid tot indienen subsidies).
- Gebrek aan richting/koers en (lichte) sturing.
- Indien te groot wordt gestart dan te weinig voortgang (stroperig, te weinig op resultaat gericht, te veel ideeën zonder uitvoering).
- Losse structuur waar institutionele inbedding mist (b.v. richting onderwijs, praktijkvelden).
- Nieuwe manier van organiseren/cluseren wat tijd kost om het goede ritme te vinden.
- Onzekerheid over de omvang van de bemensing (dus: 'is het beheersbaar?').
- Te weinig gericht op resultaten.

Ondervangen van de nadelen/gevaren

- Processtappen en op te leveren opbrengsten beschrijven en vastleggen (in co-creatie).
- Aanstellen externe, onafhankelijke procesbegeleider (kwartiermaker).
- Werven van middelen om de samenwerking te verduurzamen.
- Toewerken naar een juridische rechtsvorm (ook in verband met werven van gelden/middelen).
- Toewerken naar een platform of andere organisatievorm waar men (ook) lid van kan worden om op die manier verduurzaming te realiseren. Dus niet alleen naar subsidies kijken, maar ook de organisatie zo handen en voeten geven dat er verduurzaming optreedt waarbij een deel van de bekostiging door lidmaatschapsgelden is te dekken.

Middelen

Op de vraag welke middelen beschikbaar zijn of nodig zijn om deze samenwerkingen tot stand te brengen, worden verschillende mogelijkheden genoemd (soms ligt de één meer voor de hand dan de ander):

- ZonMW/NWO in verband met sportonderzoek.
- Subsidieaanvragen (b.v. NRO-onderzoek).
- Europese subsidies en Erasmusaanvragen.
- SIARAANK.
- Ministerie van OC&W (via KVLO).
- Inkind gelden.
- Bijdrage van deelnemers (scenario vier) om de clustering tot stand te brengen en te verduurzamen.
- Vanuit de hogescholen aanvraag van een specifiek lectoraat.
- Bovenschools lectoraat vanuit bekostiging meerdere hogescholen (opm. niet breed gedragen).

Op de vraag naar middelen, komt bij de meesten naar voren dat als er gezamenlijk tot een samenwerking en plan kan worden gekomen, er altijd middelen zijn te vinden.

4 Hoe nu verder? - een mogelijke richting scenario's

Inleiding

Welke eerste stappen zijn te zetten op grond van de bevindingen uit deze verkenning. In ieder geval is uit de gesprekken duidelijk is geworden, dat er draagvlak is om een vervolg te geven aan deze verkenning. Geëindigd is met het schetsen van vier scenario's. Wat is nu een richting die, vanuit de bevindingen van deze verkenning, is in te zetten? We zetten sterk samenvattend een richting neer en houden daarbij een zekere chronologie aan en soms heeft het al wat meer een operationeel karakter.

Informeren over resultaten onderzoek (eind maart)

- Informeren van alle geïnterviewden over resultaten van de verkenning (via mail)

Eerste richting bepalen (29 maart)

- Beleggen bijeenkomst met selectie van ondervraagden (6 lectoren en 2 hoogleraren)
- Informeren over uitkomsten van de verkenning
- In groepjes aan de slag met alternatieve naam voor Physical Literacy
- In groepjes uiteen en komen tot een initiatiefgroep/kwartiermakersgroep (met mandaat)
- Komen tot voorwaarden van deelname
- Welk scenario meest interessant (advies: scenario 1 starten en dan richting verduurzaming scenario 2, 3 of 4)?

Productieve ontmoetingen (soort werkateliers, vanaf eind maart ...)

Initiatiefgroep formuleert, onder leiding van procesbegeleider, verschillende stappen om te komen tot een 'wenkend perspectief' en organiseert verschillende productieve ontmoetingen/bijeenkomsten. Productieve ontmoetingen zijn inspirerende/interactieve bijeenkomsten waarin effectieve dialogen plaatsvinden die

uitmonden in gezamenlijke (concrete!) toekomstperspectieven met een bijbehorende uitvoeringsagenda en verduurzaming (borging/verankering/eigenaarschap).²³

Pre en Marketing

- Thema op DSO
- Expertmeeting SIARAAK-lectoren platform
- Vakpublicaties
- SKXL
- ...

Strategisch niveau en creëren van middelen

- OC&W via KVLO
- Pamflet ‘bewegingsonderwijs’ (via KVLO richting OC&W)
- Aansluiten Kennisagenda Sport & Bewegen en Kennisagenda Bewegingsonderwijs
- Inventariseren subsidies
- 2018 ‘Sportcall’
- ...

Verduurzaming van het cluster ‘onderzoek en valorisatie Physical Literacy’

- Van initiatiefgroep naar duurzaam cluster (of platform): wat, hoe en bekostiging
- Gezamenlijk trackrecord opbouwen (ook ivm aanvragen subsidies ...)
- Rechtsvorm (ivm subsidieaanvragen)
- Duurzaam verband creëren (onder titel)
- Co-creatie met werkvelden
- Bijeenkomsten (hubs, academische werkplaatsen, expertmeetings, valorisatie-bijeenkomsten)
- ...

23 Vgl. Spaans, E, Van der Ploeg, G. van der & Resink, R. (2016). Hoe richt je een zwerm? Een eenvoudige aanpak voor complexe vraagstukken. Scheidam: Van Duuren Management. Over nieuwe manieren van organiseren in netwerken, vgl. Gray, 2012, Roobeek, 2008.

Literatuur

Corbin, B. C. (2016). Implications of Physical Literacy for Research and Practice: A Commentary. *Research Quarterly For Exercise and Sport*, 87, 1, pp.14-27.

Edwards, L.C., Bryant, A.S., Keegan, R.J. , Morgan, K. & Jones, A.M. (2016). Definitions, Foundations and Associations of Physical Literacy. *Sports Med.*

Gray, D. (2012). *The connected Company*. California: O'Reilly Media.

Green, K. (2012). Mission impossible? Reflecting upon the relationship between physical education, youth sport and lifelong participation. *Sport, Education and Society*, 2, 1-19.

Higgs, C. (2010). Physical Literacy - Two approaches, one concept. *Physical & Health Education Canada Journal Spring*, 6-7.

Hoeboer, J, Krijger, M., Savelsbergh, G. & Vries, S. de (2014). De bijdrage van LO aan de motorische ontwikkeling van kinderen. *Lichamelijke Opvoeding*, 9, pp.49-51.

Janssen, H. (2014). *Handboek kwartiermaken - Een gids voor het opzetten en (her)inrichten van organisaties*. Leiden.

Jurbala, P. (2015). What is Physical Literacy, Really? *Quest*, 67, pp.367-383.

Loyd, R. (2016). Becoming Physically Literate for Life: Embracing the Functions, Forms, Feelings and Flows of Alternative and Mainstream Physical Activity. *Journal of Teaching in Physical Education*, 35, 107 -116.

Longmuir, P. E. & Tremblay, M.S. (2016) Top 10 Research Questions Related to Physical Literacy, *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 87:1, pp. 28-35.

Lucassen, J.M.H. (2014). *Kennisagenda Goed Ieren Bewegen 2015-2020*. Zeist: KVLO.

Lundvall, S. (2015). Physical literacy in the field of physical education - A challenge and a possibility. *Journal of Sport and Health Science*, 4, pp. 113-118.

Nationale Kennisagenda Sport en Bewegen - van traplopen tot Podium (april 2016)

Newton, A. & Bassett, S. (2013). Embedding Physical Literacy in teacher education at the University of Bedfordshire. *International Council of Sport Science and Physical Education (ICSSPE)*. No 65

Pot, N. (2014). *Sport socialisation and the role of the school*. Den Bosch: BoxPress.

Pot, N. & Hilvoorde, I van (2013). *A critical consideration of the use of Physical literacy in the Netherlands*. ICSSPE Bulletin - Journal of Sport Science and Physical Education, 65. pp.312-319.

Roobeek, A.J.M. (2008). *Netwerkend Valoriseren - Waarde toevoegen aan kennis*. Free Musketeers.

Savelsbergh, G.J.P. (2016). *Perceptueel-motorische talentontwikkeling - van multisport naar donorsport*. HVA (lectorale rede).

Schary, D.P. & Cardinal, B.J. (2015). Interdisciplinary and Intradisciplinary Research and Teaching in Kinesiology: Continuing the Conversation. *Quest*, 67, pp.173-184.

Sheenan, D., Wijk, N. van, Johnson, E. & Blanch, A. (2016). Functional Physical Literacy and Youth Recreation Programming: A Community Response tot he 2015 Canadian Recreation Framework. *International Journal of Sport Management Recreation & Tourism*, 25, pp.9-21.

Spaans, E., Ploeg, van der G. & Resink, R. (2016). Hoe richt je een Zwerm? Een eenvoudig aanpak voor complexe vraagstukken. Amsterdam: Van Duuren Management.

The Aspen Institute (2015). *Physical literacy in the United States: A model, strategic plan and call to action*.

The Aspen Institute (2015a). *Physical Literacy: A Global Environmental Scan*. Washington.

Tompsett, C., Burkett, B. & McKean, M.R. (2014). Development of Physical Literacy and Movement Competency: A Literature Review. *Journal of Fitness Research*, 3, 2, pp. 53-74.

Tremblay, M. & Lloyd, M. (2010). Physical literacy measurement - the missing piece. *Physical and Health Education Journal*, 76 (1), pp.26-30.

Whitehead, M. (2001). The concept of physical literacy. *European Journal of Physical Education*, 2, pp. 127-138.

Whitehead, M. (2007) 'Physical Literacy: Philosophical Considerations in Relation to Developing a Sense of Self, Universality and Propositional Knowledge', *Sport, Ethics and Philosophy*, 1: 3, 281 — 298

Whitehead, M. (2010). *Physical literacy: throughout the life course*. London: Routledge.

Whitehead, M. (2013). The history and development of physical literacy. *International Council of Sport Science and Physical Education (ICSSPE)*.

Whitehead, M.E. & Murdoch, E. (2006). Physical literacy and physical education: Conceptual mapping. *Physical Education Matters*, 1, pp. 6-9.

Wormhoudt, R., Teunissen, J.W. & Savelsbergh, G. (2012). *Athletic Skills Model - Vooreen optimale Talentontwikkeling*. Nieuwegein: ARKO Sportsmedia.

Sites over de verheldering en praktische toepassing van het concept Physical Literacy

- <https://youtu.be/A8VRc2VYW1M>
- <https://www.youtube.com/watch?v=9lxCUB5OwZ8>
- <https://www.youtube.com/watch?v=OTSrH113hc>
- <https://www.physical-literacy.org.uk/about/>
- <https://www.youtube.com/watch?v=sLNppM8UmPg>

Bijlage 1. Geïnterviewden

De afgelopen twee maanden zijn met 20 personen gesprekken gevoerd. In de selectie en samenstelling van de personen is zoveel mogelijk rekening gehouden met deskundigheid op inhoud (hoogleraren, lectoren, kenniskringleden) en beslissers (bestuurders, directeuren, opleidingsmanagers).

<i>Naam</i>	<i>Functie en organisatie</i>
Ivo van Hilvoorde	Lector Bewegen, School en Sport (Christelijke Hogeschool Windesheim, Zwolle)
Remo Mombarg	Lector Bewegingsonderwijs en Jeugdsport (Hanze Hogeschool, Groningen)
Nicolette van Veldhoven	Lector Sportpedagogiek (Christelijke Hogeschool Windesheim, invulling kenniskring vanuit 6 AIO's)
Kristine de Martelaer	Hoogleraar Educatie & Pedagogiek (Pedagogiek en onderwijskunde van Lichamelijke Opvoeding, Universiteit Utrecht)
Frank Jacobs	Kenniskringlid van lectoraat Gezonde Leefstijl in een Stimulerende omgeving (Haagse Hogeschool) en kenniskringlid binnen lectoraat Sportpedagogiek (Christelijke Hogeschool Windesheim)
Sanne de Vries	Lector Gezonde Leefstijl in een Stimulerende omgeving (Haagse Hogeschool)
Geert Savelsbergh	Lector Perceptueel-motorische talentontwikkeling (Hogeschool van Amsterdam)
Johan Pion	lector Herkennen en Ontwikkelen van Sporttalent (Hogeschool Arnhem Nijmegen)
Bert Steenberg	Hoogleraar Perception and Action Problems (Radboud Universiteit, Nijmegen)
Chris Hazelebach	Onderwijsadviseur Primair Onderwijs (KVLO)

Bas Schutte	Manager Innovatie en Ondernemen (CALO, Christelijke Hogeschool Windesheim)
Jeroen Koekoek	Kenniskringlid Bewegen, School en Sport en docent aan de ALO (Christelijke Hogeschool Windesheim, Zwolle)
Menno Slingerland	Docent/onderzoeker praktijkonderzoek en bewegingswetenschappen (Fontys Sporthogeschool)
Joris Hoeboer	Docent bewegingsanalyse en motorisch leren aan de HALO en kenniskringlid binnen het lectoraat ‘Gezonde Leefstijl in een Stimulerende Omgeving’
Jo Lucassen	Senior onderzoeker en senior adviseur Mulier Instituut/KVLO
Directeuren en bestuurders	Functie en organisatie
Cees Klaassen	Directeur KVLO
Robert Agelink	Directeur CALO Christelijke Hogeschool Windesheim, Domein Bewegen en Educatie, Zwolle)
Carin Bruining	Opleidingsmanager AIO (Hanzehogeschool, Groningen)
Joris Hermans	Directeur Sportstudies (Hogeschool Arnhem/Nijmegen)
Matty van Est	Directeur Fontys Sporthogeschool, Eindhoven
Joan Janssens	Directeur Instituut voor Sportstudies (Hanzehogeschool, Groningen)

Bijlage 2: Interviewleidraad

Vragen Physical literacy in Nederland - een verkenning

Context van het gesprek weergeven

In Nederland wordt op verschillende plekken - universiteiten, hogescholen, advies- en onderzoeksbureaus, kennisinstituten - kennis ontwikkeld en onderzoek gedaan op het terrein van sport en bewegen. Soms vinden er samenwerkingen plaats, maar het beeld is toch (ook) nog steeds dat er, om tal van redenen, nog vrij onafhankelijk van elkaar wordt gewerkt. Zinvol zou kunnen zijn om thema’s te bundelen binnen een netwerk van clusters om uiteindelijk toe te werken naar een zogenoemd ecosysteem sportonderzoek. In feite betreft het een netwerk dat niet uitgaat van de individuele belangen van de betrokken partners en organisaties, maar waarin men zich vooral vindt op de gedeelde belangen (die gezamenlijk worden bepaald) binnen een te creëren, flexibel netwerk.

Binnen een dergelijk ecosysteem zouden verschillende clusters kunnen worden onderscheiden die bijeen worden gehouden door bijvoorbeeld een gezamenlijk thema, gedeeld vraagstuk of ambitie. Eén zo’n cluster zou zich kunnen formeren rondom (onderzoek) *bewegingsonderwijs*. Voor dit clusteren kunnen uiteenlopende redenen zijn:

- 1 Het effenen van het pad voor mogelijke subsidies/onderzoeksgelden, in de zin dat er op deze manier al een consortium is geformeerd (opgelijnd zijn).
- 2 Betere benutting van kennis voor praktijkvelden en andersom aanscherping van de vraagarticulatie vanuit ‘de’ praktijkvelden richting kennisontwikkelaars.
- 3 Stimuleren van co-creatie tussen verschillende stakeholders (binnen het cluster).
- 4 Mogelijkheid tot structurele inbedding van onderzoek (b.v. lectoraten, leerstoelen, maar ook voor studentgebonden onderzoek kan een cluster een rijke voedingsbodem zijn)

Focus op het thema physical literacy

Ten aanzien van het bewegingsonderwijs is door de jaren heen tal van onderzoek verricht, met vaak verschillende accenten van pedagogisch, didactisch, gezondheidskundige en/of gedragsmatige aard. Een thema/onderwerp waarop ook kennis is te bundelen is 'Physical Literacy', een term die is gemunt door onderzoeker/pedagoog Margaret Whitehead (GB).

Definitie (die gangbaar is):

Physical literacy can be described as the motivation, confidence, physical competence, knowledge and understanding to value and take responsibility for engagement in physical activities for life ...

Internationaal blijkt hier de laatste twee decennia (met name in Canada en Engeland) heel veel over te worden gepubliceerd.

Remco Boer (directeur KCS) en Hugo van der Poel (directeur MI) hebben mij gevraagd een verkenning uit te voeren naar clustering van onderzoek (en de toepassing hiervan) op het thema Physical Literacy. Waarbij het vooral gaat om een verkenning op de volgende samenhangende onderdelen/vraagstukken:

- 1 Wat houdt *Physical Literacy* precies in (kort, conceptueel)?
- 2 Door wie wordt wat gedaan op dit terrein (*het speelveld van stakeholders*) in Nederland en welke mogelijkheden (of wensen) zijn er om zaken op dit thema te bundelen?
- 3 Op welke wijze zou een clustering op *Physical Literacy* kunnen worden *georganiseerd*?
- 4 De *middelen* (zowel financieel als in-kind gelden) zijn er in beginsel nodig om zo'n clustering mogelijk te maken?

Inhoudelijk - de contouren

- Ben je bekend met het concept Physical Literacy (let op! Soms niet onder deze naam, maar onderdelen ...)?
 - Zo ja, op welke manier? (onderzoeksmatig, toepassing binnen LO, toepassing binnen curriculum van HBO ...)
- Wat vind je van het concept?
- Zou je hierop in de nabije toekomst iets willen doen?
- Heb je een idee wat hierop (in de meeste brede zin) gebeurt in Nederland?

Hoe een eventueel cluster Physical Literacy organiseren in Nederland (stakeholders en mogelijke organisatievorm ...)?

- Wie betrekken bij onderzoek naar Physical Literacy?
- Hoe een dergelijke clustering te organiseren?

Bekostiging (middelen)

- Hoe zou de bekostiging er uit kunnen zien (subsidie, lidmaatschap, structureel meerjarig, consortium voor de 'sportcall')?

Tot slot

Zijn er nog zaken die je kwijt wilt? Ben ik zaken vergeten? Heb je nog tips?

